

ישיבת הפתל - ירושלים
שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א
לפרשת תזריע תשפ"ד¹
(בתוספת ובהרחבת הדברים על פי שיחות משנים שעברו)
דיני ליל הסדר והערות בהגדה

קדש

אנו קרובים לחג הפסח. נעסוק בשיחה זו בכמה מדיני הסדר, וכמה הערות על ההגדה.

הסדר מתחיל עם "קדש". קידוש יש הרי בכל שבת ויו"ט, אבל יש קצת הברדל בין הקידוש של ליל הסדר לקידוש של שבת ויו"ט. בשבת ויו"ט אפשר לעשות את הקידוש מבעוד יום, מפלג המנחה (אם קיבל עליו את קדושת היום), משא"כ ליל הסדר שצריך לעשות בו את הקידוש דוקא משתחשך (שו"ע או"ח סי' תע"ב ס"א); כלומר - אחרי צאת הכוכבים (משנ"ב שם סק"ה). והטעם, מפני שזמן אכילת מצה הוא דוקא בלילה, והקידוש צריך להיות בזמן הראוי לאכילת המצה, ולא לפני כן (משנ"ב שם סק"ד). ועוד טעם, מפני שכוס הקידוש היא אחת מארבע כוסות שתקנו חז"ל לשתות בלילה זה, וזמן קיום מצות ד' כוסות נגרר אחר המצה, וצריך להיות דוקא בלילה (משנ"ב שם). מי שמוכרח להקדים את הסדר - כגון בצבא, או בבית חולים - יעשה קידוש מפלג המנחה (ובלבד שיאכל את המצה בלילה). אבל לכתחילה רצוי לעשות את הקידוש דוקא בלילה.

הברדל נוסף בין קידוש של ליל הסדר לקידוש של כל השנה, שבכל השנה די שהמקדש לבדו ישתה מכוס הקידוש, ודי שישתה מלוא לוגמיו (שו"ע או"ח סי' רע"א סי"ג), אפילו כשהכוס גדולה מאד (משנ"ב שם ס"ק ס"ד). משא"כ בליל הסדר, לכל אחד מהמסובים צריך שתהיה כוס כשרה של רביעית, ולכתחילה צריך לשתות את כולה (שו"ע שם סי' תע"ב ס"ט, ועי' משנ"ב שם ס"ק ל"ג). מי שקשה לו לשתות את הכל, ישתה לפחות את רוב הכוס (שו"ע שם), אבל לכתחילה טוב לשתות את כל הכוס.

כמו כן, לא כדאי לעשות שינוי יין בארבע כוסות, אלא כל הכוסות יהיו מאותו סוג של יין, ולא לעבור מיין ליין בתוך ארבע כוסות, עד כמה שאפשר².

בענין צבע היין - לכתחילה תמיד ראוי לקחת יין אדום לקידוש, כי לדעת הרמב"ן, בכל קידוש אין יוצאים אלא ביין אדום (שו"ע או"ח סי' רע"ב ס"ד). אבל גם מי שבכל השנה לא מקפיד על זה, בליל הסדר צריך להקפיד על כך יותר (עי' שו"ע או"ח סי' תע"ב ס"ט), כדי לעשות זכר לדם שהיה פרעה שוחט את בני ישראל (משנ"ב שם ס"ק ל"ח). אבל בכל זאת, אם אוהב מאד יין אחר, יכול לקחת גם יין אחר.

אם אפשר לקיים מצות ארבע כוסות במיץ ענבים - זהו ספק גדול אצלי, כי בגמרא משמע שארבע כוסות נתקנו גם כדי לקיים בהן מצות שמחת יו"ט³, ובמיץ ענבים לא כ"כ ברור לי שיש שמחה בזה. כמדומני שזוהי מחלוקת בין הרב [הגרשז"א] זצ"ל ובין הרב אלישיב זצ"ל, שהרב סבר שגם במיץ ענבים יש שמחה⁴, והרב אלישיב סבר שבמיץ ענבים אין שמחה. כל אחד יעשה בזה כפי הבנתו, ועל כל פנים מי שקשה לו לשתות יין יכול לשתות מיץ ענבים.

ארבע כוסות - ספק בגמרא אם צריכות הסיבה. וליתר דיוק, פשוט לגמרא שרק שתי כוסות צריכות הסיבה, אלא שהגמרא מסתפקת האם שתי כוסות הראשונות צריכות הסיבה, או ששתי כוסות האחרונות צריכות הסיבה, ולכן מספק אמרו בגמרא שלמעשה צריך לשתות את כולן בהסיבה (פסחים קח, א).

הסיבה צריכה להיות לצד שמאל, ואם הסב לצד ימין - לא יצא, ומבואר בגמרא שגם יש בזה סכנה (שם), ולכן אפילו מי שהוא איטר יד, בכל זאת יסב לצד שמאל ולא לצד ימין (שו"ע או"ח סי' תע"ב ס"ג. ועי' משנ"ב שם ס"ק י"א).

הענין של הסיבה נוגע לא רק לארבע כוסות, אלא גם למצה, לכורך ולאפיקומן, ויש גם הידור לאכול את כל הסעודה בהסיבה (שם ס"ז ברמ"א).

ורחץ

אחרי "קדש" בא "ורחץ". יש נוהגים שכל המסובים נוטלים ידים, ויש נוהגים שרק עורך הסדר נוטל ידים (כן מובא במהרי"ל ובלקט יושר). למה באה הנטילה הזו? מפני שעומדים לאכול דבר שטיבולו במשקה - כרפס טבול במי מלח, או בחומץ - ודבר שטיבולו במשקה טעון נטילת ידים מדינא דגמרא. אמנם לא כולם מקפידים על זה היום, "כי יש מקצת ראשונים שסוברים שלא הצריכו חכמים נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה אלא בימיהם, שהיו אוכלים בטהרה, משא"כ עכשיו שכולנו טמאי מתים" (משנ"ב סי' קנ"ח סק"כ), אבל בליל הסדר בכל זאת נוהגים להקפיד על כך, כי בליל הסדר אנו רוצים לנהוג כפי שהיה הדין בזמן הבית, שאז כן היו נוטלים ידים לדבר שטיבולו במשקה.

זו גם הסיבה לכך, שלמרות שמצד הדין על פחות מכזית אין צריך ליטול ידים לדבר שטיבולו במשקה גם למי שכן נוהג להחמיר בזה (משנ"ב שם), והאשכנזים הרי נוהגים לאכול מן הכרפס דוקא פחות מכזית (שו"ע או"ח סי' תע"ג ס"ו), בכל זאת אנו נוטלים ידים לכרפס בליל הסדר, כי נטילה זו היא לזכר בעלמא למה שהיה נהוג בזמן המקדש. כך שמי שאין לו אפשרות ליטול ידים - יכול לאכול כרפס גם בלי נטילת ידים.

כרפס

אחרי "ורחץ" בא ה"כרפס". מה הטעם באכילת הכרפס? - אחד הטעמים שאמרו בזה, כדי שהתינוקות ישאלו למה מטבילים הלילה הזה שתי פעמים. ולכאורה לא מתקבל על הדעת שיעשו סתם דבר שיהיה משונה, רק בשביל שהתינוקות ישאלו. ועל כרחך שיש עוד טעם לכרפס. ובאמת אמרו, שכרפס - אותיות ס' פרך, שס' ריבוא עבדו בפרך. זהו נוטריקון יפה, אבל גם זה לא נראה טעם מספיק מעיקר הדין. ויש שאמרו שמברכים על הכרפס כדי לפטור את המרור מברכת בורא פרי האדמה, שלא יצטרכו לברך על המרור שתי ברכות ("בורא פרי האדמה" ו"על אכילת

מה נשתנה

נקודת הכובד של ליל הסדר היא ה"מגיד" - סיפור יציאת מצרים. זהו עיקרו של ליל הסדר. אלא שתחילה אומרים "הא לחמא עניא", אח"כ מוזגים כוס שני, וזו סיבה לילדים לשאול "מה נשתנה". הם רגילים שתמיד אחרי קידוש נוטלים ידים ומברכים "המוציא", וכאן עוד לא ברכנו "המוציא", וכבר מוזגים כוס נוספת! אז הבן שואל "מה נשתנה". היום הילדים לומדים כבר בגן לשיר "מה נשתנה" בניגון יפה, אבל זה לא ניגון של שאלה. הם צריכים לדעת שהם שואלים שאלות, ולא רק שרים שיר יפה. המצוה של ליל הסדר היא, שסיפור יציאת מצרים יהיה בדרך שאלה ותשובה, כמו שהתורה אומרת: "כִּי יִשְׁאַלְךָ בֶּןְךָ מָחָר לֵאמֹר" (שמות יג, יד; דברים ו, כ). לכן, אפילו אם אין ילדים, וכולם מבוגרים וחכמים ונבונים ויודעים את התורה, בכל זאת צריך לשאול את ארבע הקושיות ולקבל את התירוץ אח"כ, ומי שלא יודע לתרוץ לבד - התירוץ הרי מודפס כבר בכל ההגדות. ובכל זאת צריך תחילה לשאול את השאלות, ואח"כ לקבל את התשובה.

במשנה, אחת הקושיות היא, "שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כולו צלי". בגמרא יש כבר מחלוקת האם לשאול שאלה זו או לא, כי אולי רק לדעת בן תימא אוכלים רק צלי בלילה הזה (פסחים ע, א). עכ"פ הרמב"ם כן מביא שאלה זו להלכה (הלכות חמץ ומצה פ"ח ה"ב). עכ"פ בזמן הזה, זמן החורבן, אין לנו בשר צלי בליל הסדר, שהרי אנו מקפידים לא לאכול כלל צלי בליל הסדר (ש"ר א"ו ס"ח תע"ו ס"א), ולכן במקום שאלה זו יש לנו את השאלה "שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין בין מסובין, הלילה הזה כולנו מסובין".

"אִישׁ לְפִי מְהַלְלוֹ"

אנו אומרים בהגדה, "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח". מה פירוש "הרי זה משובח"? אפשר לפרש בשני אופנים. אפשר לפרש שהמרבה לספר ביציאת מצרים נעשה עכשיו משובח, בגלל שהרבה לספר ביציאת מצרים, אבל יש שפירשו באופן הפוך, שהמרבה לספר ביציאת מצרים מוכיח על עצמו שהיה משובח עוד מקודם לכן, ועל כן הרבה לספר ביציאת מצרים.

מדוע המרבה לספר ביציאת מצרים מוכיח על עצמו שהוא משובח עוד מקודם לכן? שהרי הפסוק אומר: "מִצָּרְךָ לְפָסֶךָ וְכוּר לְזָהָב, וְאִישׁ לְפִי מְהַלְלוֹ" (משלי כז, כא). כלומר, אם רוצים לדעת כמה סיגים יש בכסף, בוחנים אותו בַּמִּצָּרְךָ. ואם רוצים לבחון את הזהב, מתיכים אותו בַּפּוֹר, ובודקים כמה הוא נקי. ואולם כיצד בוחנים אדם? - אומר הפסוק, "וְאִישׁ לְפִי מְהַלְלוֹ". "על ידי שהבריות מהללות אותו במעשיו הטובים, נבחן לרבים אם טוב אם רע" (רש"י שם). אם רוח הבריות נוחה הימנו, כנראה שגם רוח המקום נוחה הימנו. ואם אין רוח הבריות נוחה הימנו, כנראה שגם רוח המקום אינה נוחה הימנו (עי' אבות פ"ג מ"י). כך מפרש רש"י, וכך מפרשים גם אחרים. אבל רבינו יונה מפרש להפך. רבינו יונה מפרש, ש"איש לְפִי מְהַלְלוֹ" פירושו, לפי מה שהוא מהלל את האחרים! "אם הוא מְשַׁבַּח המעשים הטובים והחכמים והצדיקים - תִּדְעַ וְכִתְבָתָּהּ, כי איש טוב הוא... כי לא ימצא את לבו רק לשבח את הטוב והטובים תמיד בכל דבריו, ולגנות את העבירות ולהקשות בפעולתו" ⁷... והמְשַׁבַּח מעשים

מרור"). כי אין עושים מצוות חבילות חבילות; לכן תקנו לאכול כרפס, כדי שיברכו עליו "בורא פרי האדמה" ויכוונו לפטור בברכה זו גם את המרור, ואז לא נצטרך לברך על המרור אלא ברכה אחת - "על אכילת מרור" (תוס' פסחים קטו, א ד"ה והרר אכיל, בשם רבינו יוסף טוב עלם. ועי' מהרש"א שם).

אבל יש עוד טעם שכתבו, שכן נוהגין בני חורין, לאכול לפני סעודתם ירק טבול, כדי לעורר את תאות האכילה. ולכן גם אנו עושים כן, כדי להראות שהלילה הזה אנו בני חורין (מהר"ל, סדר ההגדה סי' ט"ז) ⁵.

נפקא מינה בין הטעמים הללו, למשל, אם אפשר לקחת כרפס שלא מברכים עליו "בורא פרי האדמה". לפי רבינו יוסף טוב עלם צריך לקחת דווקא כרפס שמברכים עליו "אדמה", ולפי הטעמים האחרים אפשר אולי לקחת דברים אחרים לכרפס. ועוד נפקא מינה, אם אפשר לקחת ירק שלא גורר את התיאבון, אלא משביע. למשל, יש נוהגים לקחת תפוח אדמה לכרפס, שהוא מאכל משביע, ולא גורר את התיאבון. לפי הטעם האחרון שהזכרנו, תפוח אדמה לא מתאים לשמש לכרפס ⁶. אבל קשה לערער על מנהג הרבה מישראל, שנהגו לקחת תפוח אדמה לכרפס. ולכן, אולי אפשר ליישב מנהג זה, שאם אוכלים פחות מכזית, גם תפוח אדמה לא משביע כל כך.

מה שעוד צריך להקפיד לכתחילה בכרפס - לא לקחת ירק שהוא מר, שאולי יוצאים בו ידי מרור, כי אז נכנסים לשאלה האם לברך על הכרפס "על אכילת מרור" או לא.

יש שנהגו לקחת לכרפס פטרוזיליה, כי הירושלמי אומר - לא בקשר לליל הסדר, אלא על המשנה בשביעית - שכרפס הוא פטרוזיליה (יר' שביעית פ"ט ה"א), לכן יש שנהגו לקחת פטרוזיליה לכרפס. וצריך לבדוק שלא יהיו בה תולעים, כי פטרוזיליה מוחזקת בתולעים.

יחץ

אחרי הכרפס אנו מגיעים ליחץ. יש שלוש מצות בקערה של הסדר. לפי הגר"א רק שתיים, אבל רובא דעלמא נוהגים להניח בקערה שלוש מצות. לוקחים את המצה האמצעית וחוצים אותה. את החלק הגדול יותר שומרים לאפיקומן, ומצניעים אותו. יש נוהגים שהילדים גונבים את המצה הזו, ואח"כ מקבלים פרס עבור החזרתה. יש מתנגדים למנהג הזה, כיון שיש כאן ריח של גניבה. אבל יש שתמכו במנהג הזה, כיון שהוא מחזיק את הילדים ערים במשך כל ההגדה והסעודה, עד שיגיע זמן אכילת האפיקומן. אחרת הילדים נרדמים לפעמים.

למה חוצים את המצה? - כי המצה נקראת "לֶחֶם עֲנִי" (דברים טז, א), ולעני אין לחם שלם. מצד אחד אנו צריכים לחם משנה כמו בכל יום טוב, לכן לוקחים שתי מצות שלמות, מצד שני צריכים לחם עוני, ו"עני - דרכו בפרוסה" (פסחים קטו, ב). לכן מברכים על שתי מצות שלמות ופרוסה יחד, כדי לצאת גם ידי לחם משנה וגם ידי לחם עוני. כפי שהזכרנו, לשיטת הגר"א לא צריך בליל הסדר לחם משנה, אלא לחם אחד שלם ופרוסה. יש גם מנהג, שאם פסח חל בחול - לוקחים שלם ופרוסה, ואם חל בשבת - לוקחים שתי שלמות ופרוסה. אבל המנהג הנפוץ הוא לקחת תמיד שלוש מצות, וחוצים את המצה האמצעית ושומרים אותה לאחרי כן.

ונאמר לפנינו שירה חדשה' - הנוסח הנכון

יש עוד חלק בהגדה - לומר שהתורה צייתה עלינו לאכול פסח מצה ומרור. אם אתה שואל ילד "מה זה פסח", בדרך כלל הוא יודע לומר לך שפסח הוא חג, ויש חופש מהחידר ובית הספר, אבל הוא לא יודע לומר שפסח זה שה תמים זכר בן שנה. צריך להסביר זאת, וגם בזה, כל המרבה לספר בהלכות הפסח הרי זה משובח, כי זה חלק ממה שהתורה צייתה, "וְהַגְדַתְּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֵבֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם" (שמות יג, ה). מה זה "בְּעֵבֹר זֶה"? - מפרש רש"י, "בעבור שאקיים מצוותיו, כגון [קרבן] פסח מצה ומרור הללו"⁸ (רש"י סם). הרי מבואר כאן, שמצות ההגדה כוללת אמירה לבן, שיציאת מצרים היתה כדי שנקיים את מצות פסח מצה ומרור.

לאחר אמירת פסח מצה ומרור אנו אומרים: בכל דור ודור חיי אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים... לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל... ונאמר לפנינו שירה חדשה הללויה".

המשנה ברורה כותב: "כשיאמר 'ונאמר לפנינו שירה חדשה', צריך לומר 'וְנֶאֱמַר' בניקוד סגול, שהוא לשון עבר, דקאי על גאולת מצרים" (משנ"ב סי' תע"ג ס"ק ע"א, ומקורו בשל"ה המובא במג"א שם ס"ק כ"ז). וכונתו, שאין לומר "וְנֶאֱמַר לפנינו שירה חדשה" בלשון עתיד, כפי שמנוקד ברוב ההגדות, אלא "וְנֶאֱמַר לפנינו שירה חדשה", בלשון עבר.

ודברים אלו מבוססים על דברי חז"ל שהביאו התוספות, שכל השירות הן בלשון נקבה, חוץ משיר דלעתיד לבוא שהוא בלשון זכר. והיינו, שכשם שהנקבה יולדת ואח"כ שוב יש לה צער לידה, כך כל הנסים יש אחריהם צער, חוץ מהגאולה שלעתיד לבוא, שאין אחריה צער (תוס' פסחים קטז, ב"ד ה"ג). ממילא, אם מדברים על 'שירה חדשה', ולא 'שיר חדש', הרי ודאי שמדובר על העבר, ולא על העתיד. כך דעת המשנה ברורה.

ולעניות דעתי נוסח זה הוא בלתי אפשרי. כי אם מדובר על העבר, הרי צריך היה לומר "ונאמר לפנינו שירה חדשה", ולא וְנֶאֱמַר. ולכן חושבני שהניקוד הנכון הוא כמו שמנוקד בהגדות, "ונאמר לפנינו שירה חדשה", כי איננו מדברים כעת על מה שנאמר כשיבוא משיח צדקנו - שעל זה אנו אומרים אחר כך בברכת הגאולה "ונורה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו" - אלא אנו מדברים על מה שנעשה בערב הזה, מיד עכשיו, על כוס שניה של ההגדה, "ונאמר לפנינו שירה חדשה, הללויה הללו עבדי ה'" וכו', כמו שאמרנו ביציאת מצרים.

הלל

אחרי שהכרזנו "ונאמר לפנינו שירה חדשה", אנו אומרים את שני הפרקים הראשונים של ההלל. למעשה היה צריך לומר את ההלל כולו על הכוס הרביעית, שעליה תקנו לגמור את ההלל (משנה פסחים קיז, ב), אלא שמבואר כבר במשנה, שתקנו להתחיל ולומר מקצת ההלל כבר על הכוס השני⁹ (משנה פסחים קטז, ב). המשנה מביאה מחלוקת, כמה פרקים מן ההלל יש לומר על הכוס השני. בית שמאי אומרים - פרק אחד. וב"ה אומרים - שני פרקים (משנה סם). בירושלמי מבואר, ששורש המחלוקת הוא, האם אפשר לומר "בְּצֵאתִי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם" קודם חצות הלילה, שהיא שעת הגאולה, [שאז הכה ה' כל בכור במצרים, ופרעה נתן לישראל רשות לצאת ממצרים] (שמות יב, כט-לב). "אמרו להן בית

מגונים, או מְהַלְלֵי רשעים - הוא הרשע הגמור והמחלל את עבודת ה' יתברך" ("שערי תשובה" שער ג' אות קמ"ח). למשל, אם אדם רגיל להלל שחקני כדורגל או שחקני קולנוע, זה לא מעיד על גדלות נפש מיוחדת. לעומת זאת, אם אדם רגיל להלל תלמידי חכמים ומעשים טובים, הרי זה מוכיח שהוא איש הגון וישר דרך. הוא מבין, שמה שחשוב בעולם, זה לא להיות שחקן כדורגל, אלא להיות תלמיד חכם גדול וירא שמים.

כך גם בענין סיפור יציאת מצרים. אם אדם מהלל את ה' על יציאת מצרים, ומרבה לספר בשבחו של הקב"ה על הניסים שעשה לנו, איך היינו משועבדים תכלית השעבוד ויצאנו מעבדות לחרות ע"י עשר מכות גדולות שהביא הקב"ה על המצרים, זהו סימן שאיש זה שייך לקדושה ולא לשטויות, וא"כ הרי הוא מגלה על עצמו שהוא משובח, שהוא שקוע בעבודת הבורא.

מגיד - כיצד לקיימו

ב"מגיד" המצוה היא לומר את כל הנוסח המודפס בהגדה, אך כאמור, כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח. המרבה לספר ביציאת מצרים אין הכוונה לומר פלפולים או כל מיני ביאורים יפים בלשון ההגדה. לא זה עיקר המצוה של הסיפור ביציאת מצרים. אמנם המפרשים כתבו הרבה פירושים ופלפולים על ההגדה, אבל הם לא עשו את זה בליל הסדר, כי בליל הסדר אסור לכתוב. הם עשו זאת בזמן אחר. המצוה של סיפור יציאת מצרים היא לספר כמה קשה היה השעבוד, וכמה קשות היו הגזרות, שמתוך כך מבינים את גודל הגאולה שהיתה. צריך לספר על השעבוד הגשמי, על הגזירות הנוראות שגזרו עלינו המצרים, השלכת הבנים ליאור, ועבודת הפרך שהטילו על ישראל וכל שאר הגזרות הגשמיות, אבל גם על השעבוד הרוחני צריך לדבר, שישראל הגיעו במצרים לשפל רוחני נורא. היו שקועים במ"ט שערי טומאה, עד ש"כמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר, וחזורין בני יעקב לְטַעוֹת העולם ותעיותן" (הלכ' עבודת כוכבים פ"א ה"ג). שכחו כמעט לגמרי את האמונה ביחוד ה', ועמדו על סף טמיעה מוחלטת בטומאת מצרים, עד שכבר לא היה שייך לגאולם. זהו חלק אחד של סיפור יציאת מצרים, לספר על קושי השעבוד, בלי פלפולים.

מצד שני צריך לספר על הנסים הגדולים שה' עשה במצרים, כל עשר המכות. לא לומר סתם "דם, צפרדע, כניס" וכו', כי מי שלא יודע מה היה שם, אם אומרים לו "דם צפרדע" הוא לא יודע למה הכוונה. דם - אולי פרעה חתך את האצבע וירד לו דם. נו, זה לא סוף העולם. צפרדע - גם אני ראיתי פעם צפרדע, ולא קרה לי כלום. שלא לדבר על כניס, שזה בכלל מכה ידועה ומוכרת גם היום! ... צריך א"כ להסביר על מה מדובר, את גודל הנסים שהיו שם, שמשא ואהרן לוקחים מלוא חפניהם פיח כבשן וזורקים השמימה, והפיח הופך לשחין פורח בכל ארץ מצרים, וכן כל שאר הדברים, שכל מימי מצרים במכה אחת הפכו לדם, וישראל שתו מים והמצרים שתו דם. במכת חושך, להסביר שליחודים היה אור, ולמצרים חושך. וכן בשאר כל המכות צריך לפרט מה בדיוק היה שם. זהו חלק מן ההגדה, לומר את נוסח ההגדה, אבל גם להוסיף על זה, כל אחד כיד ה' הטובה עליו. מי שלא מכיר מדרשים, גם אם יודע רק מה שכתוב בחומש, עדין יש הרבה מה להוסיף על מה שכתוב בהגדה.

כזית מצה, ויעשה תנאי, שאם ההלכה היא שסוף זמן אכילת מצה הוא בחצות - הרי הוא אוכל מצה זו לשם "אפיקומן". ואם ההלכה היא שסוף זמן אכילת מצה הוא בעלות השחר - הרי הוא אוכל מצה זו סתם. לאחר שאכל את ה"אפיקומן" הזה (שהוא בעצם רק ספק אפיקומן), ימתין עד חצות, ואז יוכל להמשיך בסעודתו, [כי אם באמת ההלכה היא שסוף זמן אכילת מצה הוא בחצות, והמצה שאכל היתה באמת מצת אפיקומן, מ"מ ההלכה שאסור לאכול אחרי האפיקומן היא רק עד סוף זמן אכילת מצה - שהוא בחצות - וא"כ אחרי חצות מותר לו להמשיך לאכול את סעודתו]. אחרי שיסיים את סעודתו יאכל שוב כזית מצה לשם אפיקומן, וימשיך בסדר (ברכת המזון, הלל וכו'). אלא שעצה זו של ה"אבני נזר" מועילה רק לענין אכילת האפיקומן, אך לא לענין אמירת ההלל לפני חצות. את זה לא מרויחים עם התנאי של ה"אבני נזר"¹¹.

כמובן, לא הספקנו לעבור על כל דיני ההגדה, נאחל פסח כשר ושמח לכולם, ויהי רצון שנזכה כולנו לאכול מן הזבחים ומן הפסחים במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

שמאי לבית הלל: וכי יצאו ישראל ממצרים [קודם חצות] שהוא מזכיר [אז] יציאת מצרים? ! אמרו להן בית הלל: אילו ממתין עד קרות הגבר עדיין לא הגיעו לחצי גאולה, שהרי לא יצאו אלא בחצי היום, וא"כ גם אחרי חצות הלילה אין מקום לכאורה לומר את ההלל. אלא מכיון שהתחיל במצוה - אומרים לו מִרְקָה (ירי פסחים פ"י ה"ו). כלומר, שכיון שהתחיל באמירת ההלל¹⁰, יש לו לסיים ולומר את כל חלקי ההלל הקשורים ליציאת מצרים, שזה עד סוף הפרק השני שבהלל ("פני משה" שם). [או כיון שסיפר ביציאת מצרים, יש לומר גם את כל חלקי ההלל עליה ("קרבן העדה" שם)].

רחצה, מוציא, מצה

לאחר ההלל אוכלים מצה ומרור. למרות שכדאי להרבות בסיפור ביציאת מצרים כפי שדברנו, כדאי לאכול מצה ומרור לפני חצות. אם אוכלים את המצה אחרי חצות, ספק אם קיימו את המצוה מדאורייתא. גם לגבי המרור המשנה ברורה אומר כבר שלא לברך עליו אחרי חצות (משנ"ב סי' תע"ז סק"ו), וגם הברכה שאחרי ההלל, לא כ"כ "חלק" לומר אחרי חצות (עי' משנ"ב שם סק"ז). לכן כדאי לכתחילה לגמור את הכל עד חצות, או לפחות את מצה והמרור לאכול לפני חצות. יש עצה ידועה של ה"אבני נזר" (או"ח סי' שפ"א), שאם בזמן הסעודה אדם רואה שלא יספיק לסיים את סעודתו עד חצות, יקח

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושנתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, ואורחותיהם ומנהגיהם].
- הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת תזריע: "תִּשָּׁב בְּדִמְיֵי טְהָרָה" (ויקרא יב, ד) ⇔ "וְכַפַּס שְׁנֵית וְטְהָרָה" (שם יג, נח). קשר נוסף: "וְטִמְאָה שְׁבַע יָמִים" (שם יב, ב) ⇔ "וְהִסְגִּיר אֶת הַנֶּגַע שְׁבַע יָמִים" (שם יג, ג). "הואיל ונזקק להסגר נקרא טמא" (רש"י יג, ו). קשר נוסף: "וְטִמְאָה שְׁבַע יָמִים" (שם יב, ה) ⇔ "וְהִסְגִּיר אֶת הַנֶּגַע שְׁבַע יָמִים... וְהִסְגִּירוּ שְׁבַע יָמִים שְׁנֵית" (שם יג, ג-ד).
2. הנה מצד הדין, אם טעם כוס ראשון ולא צ"ב לו היין, יכול לקחת מין אחר של יין לכוס שני, ויברך עליו "בורא פרי הגפן" (למנהג בני אשכנז שמברכים על כל כוס וכוס), וכן ברכת "הטוב והמטיב" ("שער הצינון" סי' קע"ה סק"ג). ומ"מ, היות וחיוב ברכת "הטוב והמטיב" אינו ידוע כל כך, ומחמת כן עלולים העולם לשכוח ולא לברך ברכה זו, לכן כדאי שלא לעבור מיין ליין בתוך הארבע כוסות (כן נראה לבאר כוונת הרב שליט"א). ומ"מ, לשותות סוג אחר של יין בתוך הסעודה - זה גם מצד הדין לא כדאי, כדי שלא יצטרך לברך עליו "הטוב והמטיב", ויהיה נראה קצת כמוסיף על הכוסות (משנ"ב שם סק"ב). אך אם הוא צמא וחושק לשתות ממנו - יכול לברך עליו "הטוב והמטיב" ולשתותו (שם).
3. כן מבואר בגמ' (פסחים קח, ב). דאמרו שם על ארבע כוסות: שתאן בבת אחת - ידי יין יצא, ידי ארבעה כוסות לא יצא. ופירשו הרשב"ם והתוס', ידי יין יצא - דיצא משום שמחת יו"ט, כדתניא (שם קט, א) ושמחת בחגך, במה משמחו ביין. אבל ידי ארבעה כוסות לא יצא, וכולן חשובין כוס ראשון ולא יותר, וצריך להביא עוד שלשה כוסות על הסדר. עכ"ל. [והשאגת אריה הקשה, הרי מבואר בגמ' (שם עא, א) שאין מצות שמחה נוהגת בליל יו"ט ראשון. ותירצו האחרונים בכמה אופנים, ואכמ"ל].
4. במנחת שלמה (סי' ד') כתב הגרש"ז דמין ענבים אינו משמח. אבל בהליכות שלמה (פסח פרק ט' הערה 78) מובא שאמר בע"פ דהיינו בסתמא, אבל מי שלפי מזגו מרגיש שגם מין ענבים משמחו, שפיר יוצא בו ידי שמחת יו"ט.
5. ועוד כתב המהרי"ל, שרוצים לעורר תאות האכילה משום הידור מצוה, כדי שיאכל את המצה לתאבון.
6. עי' תוס' (עירובין נה, ב ד"ה כל עיר), שדוקא ירק חי גורר את התיאבון, משא"כ ירק מבושל, שהוא משיביע.
7. כלומר, את בעלי העבירות.
8. כלומר, פירוש הפסוק הוא, שיציאת מצרים באה כדי שנקיים את מצות פסח מצה ומרור, ולא שמצות פסח מצה ומרור באה מפני שיצאנו ממצרים. וכן פירש האב"ע (וכן משמע בתרגום אונקלוס, ועוד יותר מזה בתרגום יונתן). אבל הרשב"ם והרמב"ן פירשו כונת הפסוק להפך, שמצות פסח מצה ומרור באה מפני שיצאנו ממצרים, ולא שיציאת מצרים באה כדי שנקיים את מצות פסח מצה ומרור.
- [וידוע להקשות על דברי רש"י, דלכאורה הוחלפו כאן הסיבה במסובב, שהרי פשטות הדברים היא, שהקב"ה לא הוציאנו ממצרים כדי שנאכל מצות, אלא ההפך הוא הנכון, שאנו אוכלים מצות משום שהקב"ה הוציאנו ממצרים. ותירץ על כך ה"בית הלוי", שאכן "מצות מצה לא באה בגלל מה שהיה במצרים, אלא להפך, דהרי התורה קדמה לעולם, וגם קודם העולם היתה התורה והיה כתיב בה מצות מצה, וגם אברהם איבנו וכל האבות קיימו התורה כולה עד שלא ניתנה, וא"כ ודאי בליל ט"ו בניסן אכל אברהם מצה ומרור, אע"ג דאז היה קודם גלות מצרים. ועל כרחך מצות אלו לא נצמחו מגאולת מצרים, רק הוא להיפוך, דמְקֻזְזוּת מצות פסח ומצה ומרור שיש בלילה הזאת נצמחה גאולתן ממצרים בלילה זה, וזהו שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, לא אמר לו בעבור שיצאתי ממצרים אני עושה המצה, רק להיפוך, בעבור מצות אלו נתחדש לנו יציאת מצרים, ("בית הלוי" עה"ת פרשת בא ד"ה "ועל דבריו אלו באה התשובה").]

9. ובטעם חלוקת ההלל שבהגדה נאמרו שתי דעות בראשונים:

א) כדי שיאמרו דברי שבח ושירה לה' גם על הכוס השניה. שהרי על הראשונה אומרים קידוש, ועל השלישית ברכת המזון, ועל הרביעית הלל, ואילו על הכוס השניה אין אומרים אלא הגדה, שהיא "סיפור דברים בעלמא". כלומר, אין בה דברי שבח הנאמרים כלפי הקב"ה, אלא הם דברים הנאמרים בין המסובין לבין עצמם. ולכן תקנו לומר עליה מקצת ההלל, כדי שתשוה לשאר הכוסות, ויאמרו גם עליה דברי שבח לה' (ספר המנהיג סי' צ'; מרדכי פסחים רמז תרי"א, ריש הלכ' הסדר בקצרה; כלבו סי' נ'; אבודרהם). [ומה שאומרים עליה ברכת "אשר גאלנו" - זה אינו מועיל, כיון שברכה זו לא נתקנה שתאמר על הכוס (וגם מי שאין לו יין צריך לברכה), וכדי להשוות את הכוס השניה לשאר הכוסות, יש לומר עליה דוקא דבר שתקנו לאומרו על הכוס, כמו הקידוש וברכת המזון וההלל שתיקנו לאמרם על הכוס (כל בו שם)].

ב) "טעם חלוקת הלל, מפני דחצי הלל שקודם הסעודה מדבר הכל ביציאת מצרים, ושייך להגדה שקודם הסעודה דאיירי כולה ביציאת מצרים. אבל חצי הלל האחרון, וגם רוב סיפורי ההגדה שאחר הסעודה, מדברים בשאר הגאולות ובגאולה העתידה, לכך קבעוה יחד אחר הסעודה. ומטעם זה נוהגין לומר שפוך חמתך קודם לא לנו" (לבוש או"ח סי' ת"פ. וכן משמע בכמה ראשונים, שזהו טעם חלוקת ההלל. וכן מבואר בפירוש הגר"א להגדה, פיסקת "שפוך חמתך").

10. מהטעם שנתבאר בהערה הקודמת.

11. וגם על עצם עצתו של ה"אבני נזר" יש חולקים (עי' למשל שו"ת אגרות משה או"ח ח"ה סי' ל"ח אות ח'), ואכמ"ל.